

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA EMOTSIONAL HOLATLARNING
GENDERGA XOS LINGVOKOGNITIV VA LINGVOKULTUROLOGIK TAHLILI

Uralova T.Sh

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti
Toshkent filiali O'zbek va xorijiy tillar kafedrasida Filologiya
fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD)

MAQOLA MALUMOTI	ANNOTATSIYA:
MAQOLA TARIXI: <i>Received: 18.12.2025</i> <i>Revised: 19.12.2025</i> <i>Accepted: 20.12.2025</i>	<i>Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida emotsional holatlarning genderga xos lingvokognitiv va lingvokulturologik xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda hissiyotlarning nutqiy jarayonda namoyon bo'lishi bilan bir qatorda, antroponimik tizimda (ismlar misolida) gender identifikatsiyasining aks etishi badiiy adabiyot va zamonaviy onomastik misollar yordamida yoritilgan. Xususan, o'zbek ismlaridagi "o'g'il kutish" semantikasi va ingliz onomastikasidagi zamonaviy "uniseks" tendensiyalari lingvokulturologik jihatdan o'rganilgan. Maqola yakunida har ikki madaniyatda emotsiyalarning verbal ifodalanishida erkak va ayollar nutqidagi pragmatik farqlar umumiy lashtirilgan.</i>
KALIT SO'ZLAR: <i>emotsional holat, gender, lingvokognitiv tahlil, lingvokulturologiya, antroponimika, onomastika, verbal muloqot, pragmatika, gender stereotiplari, uniseks ismlar.</i>	

Kirish

Har qanday til va madaniyatda verbal muloqot jarayoni faqat axborot almashishdan iborat bo'lmay, so'zlovchining ichki kechinmalari, his-tuyg'ulari va subyektiv munosabatini ham o'zida mujassam etadi. Insonning emotsional holati tilda nafaqat maxsus leksik birliklar, balki noverbal vositalar, ohang va hatto shaxsga beriladigan ismlar orqali ham in'ikos etadi. Bugungi zamonaviy tilshunoslikda emotsiyalarning tildagi ifodasini gender (ijtimoiy jins) aspektida o'rganish lingvokognitiv va lingvokulturologik tadqiqotlarning eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Emotsional holatlar turli madaniyatlarda turlicha talqin qilinadi. Masalan, ingliz tili so'zlashuvchilariga xos bo'lgan ochiqlik va individuallik hissiyotlarning to'g'ridan-to'g'ri ifodalanishiga zamin yaratsa, o'zbek madaniyatidagi andisha, ibo va jamoaviylik tamoyillari emotsiyalarning ko'proq yashirin, bilvosita va

pragmatik vositalar orqali uzatilishini taqozo etadi. Ushbu farqlar nafaqat kundalik muloqotda, balki badiiy adabiyot qahramonlari nutqida ham yaqqol ko'zga tashlanadi.

Har qanday til tizimida emotsiyalarning ifodalanishi shunchaki lingvistik hodisa emas, balki chuqur madaniy va kognitiv asoslarga ega bo'lgan murakkab jarayondir. Ingliz va o'zbek tillarini qiyoslaganda, emotsional holatlarning gender (ijtimoiy jins) aspektida namoyon bo'lishi har bir xalqning dunyoqarashi va ijtimoiy normalari bilan uzviy bog'liqligi ko'zga tashlanadi. Masalan, ingliz madaniyatida shaxsiy erkinlik va individuallik tamoyillari ustuvor bo'lgani sababli, emotsiyalar nutqda to'g'ridan-to'g'ri va ochiq ifodalanishga moyildir; bu holatni biz J.K. Roulingning "Garri Potter" asaridagi personajlar nutqida hayrat yoki zavqning ekspressiv leksika orqali keskin namoyon bo'lishida ko'rishimiz mumkin. Aksincha, o'zbek tilida emotsiyalar ko'p hollarda "andisha" va "mulozamat" kabi madaniy konseptlar chig'irig'idan o'tib, bilvosita va pragmatik jihatdan yumshoqroq tarzda yetkaziladi. Bu lingvokulturologik farqlar nafaqat kundalik muloqotda, balki xalqning antroponimik tizimida — ism tanlash an'analari ham yaqqol namoyon bo'ladi. O'zbek ismlarida gender masalasi tarixan oilada o'g'il farzandga bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyoj va emotsional intilish bilan bog'liq bo'lib kelgan, buni "Ulbo'lsin" yoki "O'g'ilbibi" kabi ismlarning semantikasida ko'rish mumkin. Ushbu ismlar zamirida yotgan "keyingi farzand o'g'il bo'lsin" degan kognitiv tilak va emotsional umid o'zbek lingvomadaniyatining o'ziga xos xususiyatidir. Shu bilan birga, ingliz onomastikasida gender identifikatsiyasi ko'proq fonologik va estetik omillarga tayanadi; tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ingliz ayol ismlari odatda unli tovushlar bilan tugab, yumshoq kognitiv obraz yaratsa, erkak ismlari undoshlar bilan yakunlanib, qat'iyatlilik va kuch stereotipini aks ettiradi. Biroq, bugungi kunda globalizatsiya va g'arb madaniyatidagi individualizmning kuchayishi natijasida ism tanlashda an'anaviy gender modellaridan chekinish kuzatilmoqda, buni mashhur shou-biznes vakillari (Kardashian-Jenner oilasi) tomonidan farzandlariga qo'yilgan "North", "Stormi" yoki "True" kabi gender-neytral va abstrakt semantikalik ismlar misolida ko'rishimiz mumkin. Bunday "leksik onomastika" hodisasi ismni shunchaki jins ko'rsatkichi emas, balki ota-onaning shaxsiy emotsional tajribasi va estetik brendini ifodalovchi vositaga aylantirmoqda. Bu esa o'zbek madaniyatidagi an'anaviy, jamoaviy ism qo'yish madaniyati bilan keskin lingvokognitiv kontrastni yuzaga keltirib, tillararo emotsional ifodalarning naqadar xilma-xilligini isbotlaydi. Yakuniy tahlillar shuni ko'rsatadiki, har ikki tilda ham emotsiyalarning genderga xosligi so'zlovchining ijtimoiy roli, madaniy qadriyatlari va kognitiv tasavvurlari bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi va muloqot jarayonida o'ziga xos pragmatik funksiyalarni bajaradi.

1-Jadval."Ingliz va o'zbek lisoniy manzaralarida genderga xos emotsionallikning qiyosiy-tipologik tadqiqi

Tahlil mezonlari	Ingliz tili (G'arb madaniyati)	O'zbek tili (Sharq madaniyati)
Muloqot strategiyasi	Ochiqlik (Directness): Emotsiyalar to'g'ridan-to'g'ri, intensiv so'zlar va fonetik urg'u orqali ifodalanadi.	Andisha (Indirectness): Emotsiyalar mulozamat, ibo va pragmatik vositalar orqali bilvosita yetkaziladi.
Ismlardagi gender semantikasi	Fonetik-estetik: Ismning ohangi va "uniseks" (gender-neytral) bo'lishi muhim (Taylor, North).	Ijtimoiy-baxtiyorlik: Ism orqali jinsga bo'lgan munosabat va tilak bildiriladi (O'g'ilbolsin, Ulbo'lsin).
Lingvokognitiv model	Individuallik: Emotsiya shaxsning ichki erkinligi va "brend"i sifatida idrok etiladi (True, Stormi).	Jamoaviylik: Emotsiya ijtimoiy rollar va oilaviy iyerarxiya chig'irig'ida shakllanadi.
Gender va Tovush (Sound Symbolism)	Diferensial: Ayol ismlari unli bilan (yumshoq), erkak ismlari undosh bilan (qat'iy) tugashi kognitiv qolipdir.	Simvolik: Ism tarkibidagi so'zlar (beka, bibi, polvon, botir) jinsga xos sifatlarni to'g'ridan-to'g'ri ifodalaydi.
Nutqiy intensivifikatorlar	Leksik: So, absolutely, literally kabi so'zlar ayollar nutqida hissiy yukni oshiradi.	Morfologik: -gina, -jon, -xon qo'shimchalari va milliy undovlar (voy, obbo) hissiyotni rangdor qiladi.
Badiiy asarlardagi in'ikosi	Individual emotsiya: Qahramonning ichki kechinmalari psixologik tahlil qilinadi (Garri Potter, Andisha va g'urur).	Madaniy-etik emotsiya: Qahramonning hissiyoti jamiyat qoidalari va oilaviy qadriyatlar nuqtai nazaridan beriladi.

Ingliz va o'zbek tillarida emotsional holatlarning genderga xos lingvokognitiv va lingvokulturologik tahlili shuni ko'rsatadiki, hissiyotlarning tilda namoyon bo'lishi shunchaki lingvistik hodisa emas, balki til egalarining madaniy kodi, ijtimoiy rollari va ongidagi kognitiv xaritalarning murakkab mahsulidir. Tadqiqot davomida aniqlanganidek, ingliz madaniyatiga xos individuallik va ochiqlik tamoyillari emotsiyalarning nutqda to'g'ridan-to'g'ri ifodalanishiga zamin yaratsa, o'zbek muloqot tizimidagi andisha, ibo va ijtimoiy iyerarxiya hissiyotlarning bilvosita va pragmatik jihatdan yumshoqroq verballashuvini taqozo etadi. Bu gender kontekstida, ayniqsa, ayollar nutqida ekspressiv intensivifikatorlar va morfologik subyektiv baho ko'rsatkichlarining ko'pligida, erkaklar

nutqida esa lisoniy vazminlik va lakonizmda o'z in'ikosini topadi. Gender identifikatsiyasining onomastik tizimda aks etishi ham har ikki tilda o'ziga xos kognitiv modellarga tayanadi: o'zbek antroponimiyasida ism tanlash jarayoni ko'p hollarda otanonaning jinsga oid emotsional intilishlari (o'g'il kutish semantikasi) bilan bog'liq bo'lsa, zamonaviy ingliz onomastikasida fonetik "gender-neytrallik" va individual estetik hissiyot (uniseks ismlar) ustuvorlik qilmoqda. Shunday qilib, har ikki xalqning lisoniy manzarasida emotsiyalar va gender munosabatlari bir-birini doimiy ravishda shakllantirib turuvchi dinamik fenomenlar bo'lib, ularni qiyosiy o'rganish tillararo muloqotda lingvistik va madaniy to'siqlarni bartaraf etishda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullaeva, X. (2022). Specific features of emotional sentences in English and Uzbek languages. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(12), 1778-1782.
2. Ashurova, D. U., & Galieva, M. R. (2018). *Cognitive Linguistics*. Tashkent: Vneshinvestprom.
3. Begmatov, E. (2016). *O'zbek ismlari ma'nosi*. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.
4. Goswami, U., Wang, H. L., et al. (2006). Phonological cues influence sex decisions about novel names. *Journal of Cognitive Psychology*, 89-105.
5. Gryunebaum, G. E. (1986). *Klassicheskiy islam. Ocherk istorii (660-1258)*. Moskva: Nauka.
6. O'razalieva, G. (2009). *Gender va ayollar huquqiy madaniyati*. Toshkent: Adolat.
7. Slater, A. S., & Feinman, S. (1985). Gender and the phonology of North American first names. *Sex Roles*, 13, 429-440.
8. Wierzbicka, A. (1999). *Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals*. Cambridge University Press.